

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 930.1:272(477.4)''178/191''

В. С. Волониць
А. М. Гузь

ДІЯЛЬНІСТЬ РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ НА ТЕРИТОРІЇ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ XVIII – НА ПОЧАТКУ XX СТ.: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС

У поданій статті здійснено спробу аналізу історіографічних джерел де розглядаються проблеми діяльності Римо-Католицької Церкви на території Правобережної України наприкінці XVIII – на початку XX століття. Наукові праці з обраної теми розподіляються за хронологічно-проблемним принципом, а саме виокремлено три послідовні етапи та подано їх характеристику:

I період – друга половина XIX – поч. XX ст. – імперський період, коли відбувається становлення і розвиток української історичної науки й утверджується українська національна історіографія;

II період – 1917–1991 рр. – радянський період, в який здійснюється партійна ідеологізація української історичної науки в межах УРСР й формується українська зарубіжна історична наука як альтернатива останній;

III – сучасний період, що характеризується позбавленням ідеологічних штампів та активним науковим співробітництвом із зарубіжними центрами.

У поданих дослідженнях істориків простежуються питання правового регулювання Римо-католицької церкви, її узалежнення від світської влади, культурно-освітньої та благодійницької діяльності, фінансово-господарського забезпечення храмів і монастирів, особливостей становища та розвитку римо-католицьких орденів, участі римо-католицького духовенства у польському визвольному русі.

Ключові слова: історіографія, Римо-католицька церква, Правобережна Україна.

DOI 10.34079/2226-2830-2020-10-27-7-19

З часу появи християнства та утвердження Римо-католицької церкви вона стала важливою соціальною інституцією, що не могла не вплинути на історичний розвиток народів, націй, держав, а також суспільно-політичні, соціокультурні та релігійні процеси.

Вочевидь історія церковних конфесій в Україні є невід'ємною складовою історії України у цілому. Вона так само дотична до соціальних, економічних, політичних, культурних та етнонаціональних проблем, що вирішуються сучасними науковцями.

У цьому контексті, виникає науковий інтерес до вивчення становища та розвитку цієї конфесії на території України в різні часові періоди. Особливо цікавим є аналіз діяльності Римо-Католицької Церкви (далі – РКЦ) на території Правобережної України наприкінці XVIII – на початку XX століття. Оскільки, внаслідок поділів Речі Посполитої та інкорпорації

Правобережної України до складу Російської імперії відбувся корінний злам у розвитку РКЦ в Україні. Вивчення особливостей розвитку РКЦ на території Правобережної України в зазначений період є неможливим без всебічного розгляду історіографічних джерел, а саме наукових праць присвячених обраній проблематиці.

Отже, метою нашої публікації є аналіз історіографічних джерел щодо діяльності Римо-Католицької Церкви на території Правобережної України наприкінці XVIII – на початку XX століття. У відповідності до означеної мети передбачено розв’язання наступних дослідницьких завдань: виділити основні етапи історіографічного опанування теми та зазначити їх теоретичні здобутки, виявити аспекти, котрі потребують подальшого наукового вивчення.

Історіографічний дискурс щодо означеної теми дослідження доцільно розділити на наступні періоди: I період – друга половина XIX – поч. XX ст. – імперський період, коли відбувається становлення і розвиток української історичної науки й утверджується українська національна історіографія; II період – 1917–1991 рр. – радянський період, в який здійснюється партійна ідеологізація української історичної науки в межах УРСР й формується українська зарубіжна історична наука як альтернатива останній; III – сучасний період, що характеризується позбавленням ідеологічних штампів та активним науковим співробітництвом із зарубіжними центрами:

Інтерес до вивчення історії РКЦ Правобережної України виникає у другій половині XIX століття. У цей період розглядають як загальні аспекти пов’язані з історією РКЦ так і з’являються спеціальні дослідження присвячені обраній проблематиці. Зокрема, у праці М. Костомарова «Последние годы Речи Посполитой» зазначається, що за часів перебування українських земель у складі Речі Посполитої, за ініціативи владних структур, які підтримували діяльність РКЦ на території Правобережної України почали утверджуватися католицизм та уніатство. Однак, становлення та поширення цих конфесій відбувалося насильницьким способом, усіяко обмежуючи розвиток Православної церкви [17].

У працях В. Антоновича «Очерк отношений Польского государства к православию и Православной церкви» [2] та «Очерк состояния Православной церкви в Юго-Западной России с половины XVII и до конца XVIII столетия» [3] простежується подібна думка. Автор стверджує, що від початку інкорпорації українських земель Річчю Посполитою почали здійснюватися заходи щодо придушення православ’я та укріплення позицій Римо-католицької церкви, зокрема, розпочався процес утворення римо-католицьких єпископських кафедр [2].

В межах цього дискурсу з’являється робота «З історії релігійної думки на Україні» М. Грушевського, де в межах загальних проблем історії України, розглядаються окремі аспекти історії Римо-католицької церкви та її вплив на суспільно-політичні процеси Правобережної України [11].

Серед спеціальних праць кінця XIX ст., слід вказати монографію російського історика М. Симашкевича «Римское католичество и его иерархия», в якій подаються відомості щодо внутрішньої організації Римо-Католицької Церкви. Автор аналізує різні аспекти життєдіяльності поляків Поділля. У роботі вміщено цінні документи та матеріали щодо діяльності РКЦ Поділля. Однак, поза увагою автора залишилися питання культурно-освітньої та благодійницької діяльності духовенства [29].

На початку XX століття зростає інтерес до вивчення історії католицької церкви на українських теренах. З’являються спеціальні роботи присвячені церковній історії, серед них слід згадати працю С. Мельгунова «Церковь и государство в России», в якій автор піддавав

критиці дії царського уряду спрямовані на повне регламентування церковної діяльності, розглянув проблему взаємовідносин церкви та імперської держави. Дослідник виокремлює основні етапи становлення та регіональні особливості розвитку Церкви у Російській імперії. У дослідженні аналізується державно-церковна політика Російської імперії щодо РКЦ та еволюція імперського законодавства у сфері церковних відносин. Автор звертає увагу на спроби владних структури впровадити політику віротерпимості шляхом видання законодавчого акту «Об укреплении начал веротерпимости» від 17 квітня 1905 року [23] та доходить висновку, що деклароване реформування відносин між церквою та державою й розширення прав католицьких релігійних громад залишалося на папері й було далеким від реальної свободи совісті та вільнодумства [20].

У монографії «Римский католицизм в России: историческое исследование Д. Толстой дослідив тривалий процес від появи перших католиків на території Російської імперії та їх становища до завершення правління Олександра I. На думку автора, за часів правління цього імператора Римо-католицька церква мала підтримку з боку влади, що надало їй можливість розвиватися без суттєвих адміністративних перешкод. Однак, автор, в кращих традиціях російської історіографії, наголошує на тому, що РКЦ була деструктивним елементом в Російській імперії, здійснювала тиск на православне населення держави. Автор характеризує всі дії Ватикану як спробу поширити свій вплив на Російську імперію [32].

Діяч українського національного відродження, видатний краєзнавець Поділля М. Орловський у статті «Краткие сведения о Каменецких православных церквях и католических костелах» стверджує, що з 1596 р. позиції Православної церкви у цій місцевості послаблюються, особливо серед представників аристократії, внаслідок активної діяльності Римо-католицької церкви [26].

У працях культурологічного спрямування цього періоду, також ми знаходимо відомості щодо розвитку РКЦ. Серед них слід назвати працю І. Огієнка «Українська культура. Коротка історія життя українського народу», в якій в контексті культурного розвитку українських земель побіжно згадуються конфесії, що діяли на території України та їх вплив на культурні процеси [24].

Таким чином, можна стверджувати, що у працях істориків другої половини XIX – початку XX століття, незважаючи на суб'єктивність, фрагментарність та здебільшого публіцистичний антикатолицький характер, подаються важливі документальні свідчення, які сприяють дослідженню історії РКЦ в нашій державі.

В радянський період розвитку історичної науки історія церкви в Україні практично не існувала у вигляді окремого наукового напрямку. Окремі епізоди в переважній більшості розглядалися лише в контексті інших ідеологічних тем, складовими елементами яких були класовий підхід та атеїстична пропаганда.

Проте, незважаючи на існування ідеологічних утисків тема знайшла своє висвітлення у праці М. Шейнмана «Ватикан и католицизм в конце XIX–начале XX в.» у якій дослідник стверджував, взаємовідносин між Римом та Російською імперією були союзницькими [36].

У цілому ж діяльність духовних осіб розглядалася виключно з негативного боку в дусі антирелігійної пропаганди. З пересторогою наголошувалося на тому, що Церква як соціальний інститут виконує скоріш політичну аніж релігійну функцію. Зокрема, у праці Я. Ковальчука зазначається, що внаслідок подій 1863 року Римо-католицька церква набула ознак конфесії меншості. У роботі наголошувалося на тому, що представники римо-католицького кліру дбали лише про власне збагачення, а це прагнення було можливим

реалізувати лише в Польщі, чим і пояснює автор активну підтримку духовенством польських національно-визвольних рухів [16].

Окремі аспекти діяльності РКЦ знайшли своє відображення в узагальнюючих працях радянського часу, зокрема «Нариси з історії України» Ф. Ястребова [40], «Католицизм» М. Мчедлова [21], в яких автори епізодично окреслили події пов'язані з діяльністю римо-католицького кліру на Правобережній Україні наприкінці XVIII – на початку XX століття.

Таким чином, у радянській історіографії не набула належного висвітлення церковна проблематики. Розгляд питань щодо діяльності духовенства, його впливу на суспільство вважався шкідливим, отже жодних ґрунтовних досліджень у радянську добу не було здійснено.

В цьому контексті особливої значущості набувають наукові праці істориків української діаспори. Серед них слід назвати праці Н. Полонської-Василенко «Історія України» [28], І. Нагаєвського «Католицька церква в минулому та сучасному України» [22], Ю. Федоріва «Історія церкви в Україні» [34], С. Томашівського «Церковний бік української справи». У цих розвідках стверджувалося, що Римо-католицька церква з часу своєї появи на українських землях здійснила стрімкий поступ. Однак, після інкорпорації українських земель Польщею, саме Римо-католицька церква сприяла частковій трансформації етнічної ідентичності українців які ставали за висловом С. Томашівського «свідомими поляками». Дослідник зазначив, що якби Римо-Католицька церква на українських землях не набула виразних національно-політичних пропольських рис, то вона б могла активніше розвиватися на українських землях [33].

З відновленням незалежності України у вітчизняній науці з'являються дослідження основною ідеєю яких є якнайповніше дослідити історію Церкви та звільнити історичну науку від монополії однієї ідеології.

Найвні дослідження, присвячені як загальній характеристиці Римо-католицької церкви на території Правобережної України наприкінці XVIII – на початку XX століття, так і окремим аспектам її діяльності. Серед узагальнюючих праць у яких так чи інакше висвітлювалась діяльність Римо-католицької церкви можна виокремити роботу О. Крижанівського, С. Плохій, які здійснили спробу узагальнити церковно-релігійне життя в Україні з середини XV до середини XIX ст. [18, 19]. О. Ярцун у своєму дослідженні «Повсякденне життя шляхти київської губернії (кін. XVIII – 60-ті рр. XIX ст.)» [39] у контексті аналізу щоденності шляхти Київської губернії за часів польського національно-визвольного повстання, розглянула роль і місце у польському визвольному русі католицького духовенства. Оскільки, на думку дослідниці, маючи переважно шляхетське походження, римо-католицьке духовенство було тісно пов'язане саме з польською шляхтою, тому активно долучалося до повстанської агітації та підпільної допомоги [38].

Серед провідних досліджень діяльності Римо-католицької церкви на території Правобережної України слід вказати монографію О. Баковецької «Римо-католицька церква в Україні в кінці XVIII – XIX ст.» [5] в якій дослідниця всебічно проаналізувала діяльність Римо-католицької церкви в кінці XVIII–XIX ст. У роботі з'ясовуються особливості організаційної структури, формування та розвитку адміністративно-територіального устрою церкви та органів управління справами духовенства в Російській імперії. Історикиня здійснила аналіз правового становища Римо-католицької церкви в державі. У цьому контексті політика імперської влади щодо подальшого об'єднання Греко-католицької церкви з Православною розглядається як один із загальних методів тиску на РКЦ. Авторка дослідила вплив римо-католицького кліру на суспільно-політичне життя українських

земель, внесок духовенства у культурно-освітній розвиток та благодійницькі ініціативи римо-католицької громади. Всебічний аналіз діяльності церкви дозволив дійти висновку, що з часу інкорпорації Правобережної України Російською імперією, основним завданням конфесійної політики імперського уряду стала планомірна діяльність спрямована на послаблення позицій Римо-католицької церкви в цьому регіоні та забезпечення утвердження позицій Православної церкви [5]. У низці інших розвідок дослідниця вивчає перебіг процесів секуляризації римо-католицьких маєтностей імперським урядом, організації освітньої діяльності римо-католицьких монастирів, доступу до освітніх послуг [4, 6].

Фундаментальною є робота О. Буравського «Римо-католицька церква на Правобережній Україні (кінець XVIII – початок XX ст.)» [9] де автор наголошує на тому, що після поділів Речі Посполитої уряд Російської імперії намагався посилити контроль над релігійним життям та поступово усунути західний вплив у регіоні. Шляхом залучення до роботи широкого кола джерел, зокрема статистичних, автор надає інформацію про загальну чисельність духовенства та вірян, кількість римо-католицьких монастирів які були на думку історика, важливими культурно-освітніми осередками. Не оминув увагою дослідник і аналіз господарської діяльності інституції як однієї з найважливіших складових функціонування Церкви, переконливо доводив, що процес секуляризації церковних маєтностей та ліквідації окремих монастирів був засобом загальноімперської антикатолицької політики. Польське повстання 1830–1831 рр. дослідник вважає каталізатором подальшої обмежувальної політики Російської імперії 40–х рр. XIX століття. О. Буравський детально аналізує види господарської діяльності Римо-католицької церкви. Значну увагу у монографії приділено культурно-освітній та благодійницькій діяльності Церкви, зазначається, що якість викладання у парафіяльних католицьких навчальних закладах була вищою ніж у православних школах [9].

Серед праць присвячених окремим питанням пов'язаним з діяльністю Римо-католицької церкви варто зазначити публікацію Ю. Хитровської «Організаційно-правове становище римо-католицької церкви на Правобережній Україні наприкінці XVIII – на початку XX ст.». Залучаючи до аналізу значний пласт історіографічних та архівних джерел, авторка з'ясовує особливості організаційно-правового становища Римо-католицької церкви. Дослідниця зазначає, що характерною ознакою правового статусу римо-католиків в імперії було те, що він не передбачав можливість прозелітизму (прагнення завербувати якомога більше прихильників). Авторка доходить висновку, що після включення Правобережної України до складу Російської імперії Римо-католицька церква опинилася у повній залежності від дискримінаційних антикатолицьких заходів [35].

Зваричук Е.О. у своїх дослідженнях аналізує діяльність РКЦ на Поділлі [12], зокрема у праці «Єпископи Подільської римо-католицької дієцезії (кінець XV – середина XIX ст.)» [12] висвітлюється вплив на становища та розвитку Римо-католицької церкви діяльності окремих єпископів [13].

До проблеми правового регулювання діяльності духовних семінарій звертався А. Ткачук. Дослідник стверджує, що політика Російської імперії була спрямована на суцільну централізацію освітнього процесу та підпорядкування її адміністративним інституціям. Однак, на початку XIX століття обмеження автономності духовних закладів освіти РКЦ відбувалося поступово з огляду на міцні позиції цієї конфесії в регіоні [31].

А. Кирилук у статті «Урегулювання правового статусу римо-католицьких монастирів у Російській імперії (остання третина XVIII – 50-ті рр. XIX ст.)» простежила процес зародження та еволюції законодавства Російської імперії, яким регулювалися умови

діяльності римо-католицьких монастирів, проаналізувала процес поступової ліквідації римо-католицьких монастирів з метою обмежити їхній світоглядний вплив на суспільство та не дозволити подальшого поширення християнства латинського обряду в західних губерніях [15].

Зміни у адміністративно-територіальному устрої Римо-Католицької Церкви в Російській імперії XVIII – початку XX ст., етапи та методи секуляризаційної політики імперської влади, юридичний статус, діяльність окремих церковних представників духовенства були предметом дослідження І. Шостак. Авторка наголошує на тому, що основним завданням Російської імперії у XIX столітті було здійснення заходів щодо узалежнення Римо-католицької церкви від світської влади та обмеження впливу Ватикану [37].

І. Баляс (Сторожук) у науковому дослідженні «Суспільно-політична та культурно-освітня діяльність духовенства Волинської губернії у 1804 – 1905 рр.» один із розділів присвятила питанню протидії римо-католицького духовенства суспільно-політичній системі імперії на Волині. Дослідниця стверджує, що опозиційні настрої щодо імперської політичної системи були поширені серед більшості священників, хоч деякі представники римо-католицького кліру дотримувались нейтралітету у взаємовідносинах з владними структурами [30].

У публікації «Вплив римо-католицького духовенства на суспільно-політичні процеси Волинської губернії в XIX столітті» авторка проаналізувала місце духовенства у суспільно-політичному житті губернії, визначивши, що громадсько-політична позиція католицького кліру не була односпайною, а найактивнішу роль у суспільно-політичному житті виконували саме представники нижчого кліру [7].

Подібної думки дотримується В. Павлюк у статті «Римо-католицька церква в суспільному житті Правобережної України кінця XVIII – першої третини XIX ст.» [27], де подається аналіз суспільно-політичної активності Римо-Католицької Церкви в регіоні. Автор стверджує, що обмежувальна політика Російської імперії була одним із каталізаторів опозиційної політики духовенства, зокрема під час польського повстання 1830 – 1831 рр.

Саме організуючій ролі римо-католицького духовенства Правобережної України в підготовці до польського повстання 1863-1864 рр. присвячена публікація Ю. Земського [14]. Історик простежив зміни імперської політики щодо духовенства в умовах еволюції польського національно-визвольного руху.

Серед невеликої кількості сучасних історіографічних робіт, присвячених означеній проблематиці, варто вказати публікацію І. Опрі, де аналізуються новітні дослідження. Автор зауважує, що більшість сучасних істориків наголошують на існуванні системної антикатолицької політики царської влади щодо РКЦ на території Правобережної України, розкривають форми репресій та утисків проти національно налаштованих представників.

Сучасні зарубіжні дослідники також не оминули увагою тему діяльності Римо-Католицької церкви на українських землях наприкінці XVIII – на початку XX ст. Позиція сучасної російської історичної науки щодо означеного питання репрезентована у дисертаційному дослідженні М. Галанова «Політика російського самодержавія и позиция Русской православной церкви в отношении католиков и униатов в годы царствования Павла I», де автор аналізує процес створення та діяльності римо-католицького департаменту у 1797–1801 рр. У дослідженні поряд з аналізом господарської діяльності Римо-Католицької Церкви розглядаються й процеси міжконфесійну мобільності християн. На думку автора влада виконувала роль «верховного арбітра». Дослідник зацентрував увагу на тому, що

російська влада у подібних умовах виявилася виразником релігійно-політичної толерантності, усвідомлюючи вагомість релігійних процесів, що відбувалися у державі та адаптувала для цього наявну законодавчу базу [10].

І. Амбарцумов у монографії «Неправославные христианские исповедания в системе российской государственности (конец XIX в. – июль 1914 г.)» [1] зазначає, що функціонування Римо-католицької церкви в Російській імперії визначалася її власним канонічним правом, а імперське законодавство регламентувало лише загальні процеси взаємовідносин Церкви та держави. Однак, римо-католицьке духовенство розглядалося владою як політично неблагонадійний елемент, оскільки на його думку, російський уряд підозрював Ватикан у підтримці польського націоналізму. При цьому російське законодавство створювало для римо-католицьких духовних осіб ситуацію подвійного підпорядкування. Оскільки, з одного боку, всі римо-католицькі єпископи підпорядковувались Римському Папі як верховному главі, з іншого боку, вони підпорядковувались імператору, Міністерству внутрішніх справ та Департаменту духовних справ іноземних віросповідань [1].

Окремі питання реалізації освітніх ініціатив Римо-католицької церкви на Правобережній Україні наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. знайшли й своє відображення у роботі Даніеля Бовуа «Російська влада і польська шляхта в Україні 1793–1830 рр.» [8].

Отже, огляд історичних студій дає підстави стверджувати, що дослідники другої половини XIX – початку XX ст. розглядали проблему діяльності РКЦ на теренах Правобережної України відповідно до внутрішньополітичної та зовнішньополітичної ситуації. Більшість науковців цього періоду визнавали з одного боку наявність тиску РКЦ на православ'я регіону та пропольську позицію Церкви, а з іншого боку обмежувальну антикатолицьку політику російського уряду.

У період панування партійної ідеології в радянській науці тема історії латинської церкви в Україні найбільш послідовно вивчалася представниками української зарубіжної історичної науки, але, через призму соціально-політичних особливостей розвитку українського суспільства.

Із здобуттям Україною незалежності починається якісно новий етап у дослідженні проблеми діяльності Римо-Католицької Церкви на території Правобережної України наприкінці XVIII – на початку XX ст. Розширюється спектр досліджуваних проблем й предметами наукового пошуку стають питання правового регулювання церкви, її узалежнення світською владою, культурно-освітньої та благодійницької діяльності, участі римо-католицького духовенства у польському визвольному русі. Особливе місце у цьому дискурсі належить роботам О. Буравського. Втім поза науковим пошуком залишаються дослідження практик взаємодії католицького духовенства з представниками українського національного руху в регіоні, соціокультурних ініціатив церкви, мистецької спадщини римо-католицьких орденів тощо.

Список використаної літератури

1. Амбарцумов И. В. Неправославные христианские исповедания в системе российской государственности (конец XIX в. – июль 1914 г.): дис. ...канд. ист. наук : спец. 07.00.02 / Иван Владимирович Амбарцумов, Российский государственный педагогический А. И. Герцена. – Санкт-Петербург, 2014. – 256 с. ; Ambartsumov I. V. Nepravoslavnyye khristianskie ispovedaniya v sisteme rossiyskoy gosudarstvennosti (konets XIX v. – iyul 1914 g.):

dis. ...канд. ист. наук : spets. 07.00.02 / Ivan Vladimirovich Ambartsumov, Rossiyskiy gosudarstvennyy pedagogicheskiy A. I. Gertsena. – Sankt-Peterburg, 2014. – 256 s.

2. Антонович В. Б. Очерк отношений Польского государства к православию и Православной церкви [Электронный ресурс] / В. Б. Антонович // Изборник. – Режим доступа : <http://litopys.org.ua/anton/ant19.htm> ; Antonovich V. B. Ocherk otnosheniy Polskogo gosudarstva k pravoslaviiyu i Pravoslavnoy tserkvi [Elektronnyy resurs] / V. B. Antonovich // Izbornik. – Rezhim dostupa : <http://litopys.org.ua/anton/ant19.htm>

3. Антонович В. Б. Очерк состояния Православной церкви в Юго-Западной России с половины XVII и до конца XVIII столетия [Электронный ресурс] / В. Б. Антонович // Седмица.RU Церковно-Научный Центр «Православная Энциклопедия». – Режим доступа : <http://www.sedmitza.ru/lib/text/720072/> ; Antonovich V. B. Ocherk sostoyaniya Pravoslavnoy tserkvi v Yugo-Zapadnoy Rossii s poloviny XVII i do kontsa XVIII stoletiya [Elektronnyy resurs] / V. B. Antonovich // Sedmitsa.RU Tserkovno-Nauchnyy Tsentр «Pravoslavnaaya Entsiklopediya». – Rezhim dostupa : <http://www.sedmitza.ru/lib/text/720072/>

4. Баковецька О. О. Католицька освіта в Україні в кінці XVIII – початок XIX століття / О.О. Баковецька // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія : Історичні науки. – 2013. – Вип. 3.34. – С. 58–62. ; Bakovetska O. O. Katolytska osvita v Ukraini v kintsy XVIII – pochatok XX stolittia / O.O. Bakovetska // Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O.Sukhomlynskoho. Seriiia : Istorychni nauky. – 2013. – Vyp. 3.34. – S. 58–62.

5. Баковецька О. О. Римо-католицька церква в Україні в кінці XVIII – XIX столітті : моногр. / О. Баковецька. – Миколаїв : Іліон, 2015. – 359 с. ; Bakovetska O. O. Rymo-katolytska tserkva v Ukraini v kintsy XVIII – XIX stolitti : monohr. / O. Bakovetska. – Mykolaiv : Ilion, 2015. – 359 s.

6. Баковецька О. О. Римо-католицька церква в Україні кінця XVIII–XIX століть: вплив на суспільно-політичний розвиток : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : спец. 07.00.01 / Ольга Олександрівна Баковецька; Запоріж. нац. ун-т. Запоріжжя, 2016. – 36 с. ; Bakovetska O. O. Rymo-katolytska tserkva v Ukraini kintsia XVIII–XIX stolit: vplyv na suspilno-politychnyi rozvytok : avtoref. dys. ... d-ra ist. nauk : spets. 07.00.01 / Olha Oleksandrivna Bakovetska; Zaporiz. nats. un-t. Zaporizhzhia, 2016. – 36 s

7. Баляс І. М Вплив Римо-католицького духовенства на суспільно-політичні процеси Волинської губернії в XIX столітті / І. Баляс // Українознавство. – 2013. – № 1. – С. 61–65 ; Balias I. M Vplyv Rymo-katolytskoho dukhovenstva na suspilno-politychni protsesy Volynskoi hubernii v XIX stolitti / I. Balias // Ukrainoznavstvo. – 2013. – № 1. – S. 61–65.

8. Бовуа Д. Російська влада і польська шляхта в Україні 1793–1830 рр. / Д. Бовуа; з фр. пер. З. Борисюк. – Львів : Кальварія, 2007. – 294 с. ; Bovua D. Rosiiska vlada i polska shliakhta v Ukraini 1793–1830 rr. / D. Bovua; z fr. per. Z. Borysiuk. – Lviv : Kalvariia, 2007. – 294 s.

9. Буравський О. А. Римо-католицька церква на Правобережній Україні (кінець XVIII–початок XX ст.) / О. А. Буравський. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. – 452 с. ; Buravskiy O. A. Rymo-katolytska tserkva na Pravoberezhnii Ukraini (kinets XVIII – pochatok XX st.) / O. A. Buravskiy. – Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2013. – 452 s.

10. Галанов М. М. Политика российского самодержавия и позиция Русской православной церкви в отношении католиков и униатов в годы царствования Павла I : дис. ...канд. ист. наук : спец. 07.00.02 / Михаил Маркович Галанов; Санкт-Петербургский государственный экономический университет. – Санкт-Петербург, 2014. – 536 с. ; Galanov M. M. Politika rossiyskogo samoderzhaviya i pozitsiya Russkoy pravoslavnoy tserkvi v otnoshenii

katolikov i uniatov v gody tsarstvovaniya Pavla I : dis. ...kand. ist. nauk : spets. 07.00.02 / Mikhail Markovich Galanov; Sankt-Peterburgskiy gosudarstvennyy ekonomicheskiiy universitet. - Sankt-Peterburg, 2014. – 536 s.

11. Грушевський М. С. З історії релігійної думки на Україні [Електронний ресурс] / М. С. Грушевський // Читиво. Електронна бібліотека. – Режим доступу : http://chtyvo.org.ua/authors/Hrushevskiyi/Z_istorii_relihiinoi_dumky_na_Ukraini/ ; Hrushevskiyi M. S. Z istorii relihiinoi dumky na Ukraini [Elektronnyi resurs] / M. S. Hrushevskiyi // Chtyvo. Elektronna biblioteka. – Rezhym dostupu : http://chtyvo.org.ua/authors/Hrushevskiyi/Z_istorii_relihiinoi_dumky_na_Ukraini/.

12. Зваричук Е. О. Римо-Католицька церква на Поділлі кінця XVIII – початку XX ст.: економічний, суспільний та культурний аспекти : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 / Едуард Олександрович Зваричук; Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2005. – 20 с. ; Zvarychuk E. O. Rymo-Katolytska tserkva na Podilli kintsia XVIII – pochatku XX st.: ekonomichniy, suspilnyi ta kulturniy aspekty : avtoref. dys. ... kand. ist. nauk : spets. 07.00.01 / Eduard Oleksandrovych Zvarychuk; Chernivetskiyi natsionalnyi un-t im. Yuriiia Fedkovycha. – Chernivtsi, 2005. – 20 s.

13. Зваричук Е. О. Єпископи Подільської римо-католицької дієцезії (кінець XVIII – середина XIX ст.) / Е. О. Зваричук. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. держ. Ун-т, 2007. – 64 с. ; Zvarychuk E. O. Yepyskopy Podilskoï rymo-katolytskoï diietsezii (kinets XVIII – seredyna XIX st.) / E. O. Zvarychuk. – Kamianets-Podilskiy : Kamianets-Podil. derzh. Un-t, 2007. – 64 с.

14. Земський Ю. С. Міфи та реальність щодо організуючої ролі римо-католицького духовенства Правобережної України в підготовці до польського повстання 1863–1864 рр. [Електронний ресурс] / Ю. С. Земський // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – 2010. – Т. 21. – С. 149–161. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/71741> ; Zemskiy Yu. S. Mify ta realnist shchodo orhanizuiuchoi roli rymo-katolytskoho dukhovenstva Pravoberezhnoi Ukrainy v pidhotovtsi do polskoho povstannia 1863–1864 rr. [Elektronnyi resurs] / Yu. S. Zemskiy // Naukovi zapysky. Zbirnyk prats molodykh vchenykh ta aspirantiv. – 2010. – Т. 21. – С. 149–161. – Rezhym dostupu : <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/7171>.

15. Кирилюк А. О. Урегулювання правового статусу римо-католицьких монастирів у Російській імперії (остання третина XVIII – 50-ті рр. XIX ст.) [Електронний ресурс] / А.О.Кирилюк // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. – 2014. – № 7. – С. 8–13. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnuï_2014_7_4 ; Kyryliuk A. O. Urehuliuvannia pravovoho statusu rymo-katolytskykh monastyriv u Rosiiskii imperii (ostannia tretyna XVIII – 50-ti rr. XIX st.) [Elektronnyi resurs] / A. O. Kyryliuk // Naukovyi visnyk Shkhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Istorychni nauky. – 2014. – № 7. – С. 8–13.– Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnuï_2014_7_4 741

16. Ковальчук Я. Ксьондзи на Україні / Я. Ковальчук. – Харків : Державне видавництво України, 1930. – 56 с. ; Kovalchuk Ya. Ksondzy na Ukraini / Ya. Kovalchuk. – Kharkiv : Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy, 1930. – 56 s.

17. Костомаров М. И. Русская история в жизнеописаниях её главнейших деятелей [Электронный ресурс] / Н. И. Костомаров. – 6-е изд. – Санкт-Петербург : Лит. фонд, 1912. – 1024 с. – Режим доступу: <http://www.spsl.nsc.ru/history/kostom/kostlec.htm> ; Kostomarov M. I. Russkaya istoriya v zhizneopisaniyakh ee glavneyshikh deyateley [Elektronnyy resurs]

/ N.I. Kostomarov. – 6-e izd. – Sankt-Peterburg : Lit. fond, 1912. – 1024 s. – Rezhim dostupu: <http://www.spsl.nsc.ru/history/kostom/kostlec.htm>

18. Крижанівський О. П. Церква у соціально-економічному розвитку Правобережної України (XVIII – перша половина XIX ст.) / О. П. Крижанівський. – Київ : Вища школа, 1991. – 125 с. ; Kryzhanivskiy O. P. Tserkva u sotsialno-ekonomichnomu rozvytku Pravoberezhnoi Ukrainy (XVIII – persha polovyna XIX st.) / O.P. Kryzhanivskiy. – Kyiv : Vyshcha shkola, 1991. – 125 s.

19. Крижанівський О. П. Історія церкви та релігійної думки в Україні : у 3-х кн. : навч. посібник / О. П. Крижанівський, С. М. Плохій. – Київ : Либідь, 1994. – Кн. 3 : Кінець XVI – середина XIX століття. – 335 с. ; Kryzhanivskiy O. P. Istoriiia tserkvy ta relihiinoi dumky v Ukraini : u 3-kh kn. : navch. posibnyk / O. P. Kryzhanivskiy, S. M. Plokhii. – Kyiv : Lybid, 1994. – Кн. 3 : Kinets XVI – seredyna XIX stolittia. – 335 s.

20. Мельгунов С. П. Церковь и государство в России [Электронный ресурс] : сб. ст. / С. П. Мельгунов. – Москва : т-во И. Д. Сытина, 1907. – Вып. 1 : (К вопросу о свободе совести). – 193 с. – Режим доступа : <http://books.e-heritage.ru/book/10072800> ; Melgunov S. P. Tserkov i gosudarstvo v Rossii [Elektronnyy resurs] : sb. st. / S. P. Melgunov. – Moskva : t-vo I. D. Sytina, 1907. – Vyp. 1 : (K voprosu o svobode sovesti). – 193 s. – Rezhim dostupa : <http://books.e-heritage.ru/book/10072800>

21. Мчедлов М. П. Католицизм / М. П. Мчедлов. – 2-е изд. – Москва : Политиздат, 1974. – 278 с. ; Mchedlov M. P. Katolitsizm / M. P. Mchedlov. – 2-e izd. – Moskva : Politizdat, 1974. – 278 s.

22. Нагаєвський І. Д. Католицька церква в минулому і сучасному України / І. Д. Нагаєвський. – Філадельфія, 1950. – 88 с. ; Nahaievskiy I. D. Katolytska tserkva v mynulomu i suchasnomu Ukrainy / I. D. Nahaievskiy. – Filadelfia, 1950. – 88 s.

23. Об укреплении начал веротерпимости [Высочайше утвержденное положение Комитета Министров]. 1905. Апрель 17 // Полное Собрание Законов Российской Империи : Собрание третье : (1881–1913). – Санкт-Петербург : Тип. II отделения собственной его императорского величества канцелярии, 1908. – Т. 25. : 1908. – С. 258–262 ; Ob ukreplenii nachal veroterpimosti [Vysochayshe utverzhdennoe polozhenie Komiteta Ministrov]. 1905. April 17 // Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy Imperii : Sobranie trete : (1881–1913). – Sankt-Peterburg : Tip. II otdeleniya sobstvennoy ego imperatorskogo velichestva kantselyarii, 1908. – T. 25. – S. 258–262.

24. Огієнко І. І. Українська культура. Коротка історія життя українського народу : : курс читань в Укр. нар. ун-ті : з мал. і портр. укр. культ. діячі / І. І. Огієнко. – Київ : Абрис, 1991. – 275 с. ; Ohiienko I. I. Ukrainska kultura. Korotka istoriia zhyttia ukrainskoho narodu : : kurs chytanyi v Ukr. nar. un-ti : z mal. i portr. ukr. kult. diiachy / I. I. Ohiienko. – Kyiv : Abrys, 1991. – 275 s.

25. Опрія І. Відносини Римо-католицької церкви з російською владою у Правобережній Україні в другій половині XIX – на початку XX ст. у сучасній українській історіографії / І. Опрія // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : Історичні науки. – 2019. – Т. 29. – С. 97–106. ; Opria I. Vidnosyny Rymo-katolytskoi tserkvy z rosiiskoiu vladoiu u Pravoberezhnii Ukraini v druhii polovyni XIX– na pochatku XX st. u suchasniy ukrainskii istoriografii / I.Opria // Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiiienka : Istorychni nauky. – 2019. – Т. 29. – С. 97–106.

26. Орловский М. Краткие сведения о Каменецких православных церквях и католических костелах / М. Орловский // Подольские Епархиальные Ведомости. – 1865. –

№ 22. – С. 972 – 976. ; Orlovskiy M. Kratkie svedeniya o Kamenetskikh pravoslavnykh tserkvyakh i katolicheskikh kostelakh / M. Orlovskiy // Podolskie Yeparkhialnye Vedomosti. – 1865. – № 22. – S. 972 – 976.

27. Павлюк В. В. Римо-католицька церква в суспільному житті Правобережної України кінця XVIII – першої третини XIX ст. [Електронний ресурс] / В. В. Павлюк // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Сер. : Історичне релігієзнавство. – 2011. – Вип. 4. – С. 138–144. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NznuoairD2009_2011_4_17 ; Pavliuk V. V. Rymo-katolytska tserkva v suspilnomu zhytti Pravoberezhnoi Ukrainy kintsia XVIII – pershoi tretyny XIX st. [Elektronnyi resurs] / V. V. Pavliuk // Naukovi zapysky [Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia"]. Ser. : Istorychne relihiieznavstvo. – 2011. – Vyr. 4. – S. 138–144. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NznuoairD2009_2011_4_17.

28. Полонська-Василенко Н. Д. Історія України / Н.Д. Полонська-Василенко. – 3-тє вид. – Київ : Либідь, 1993. – Т. 2 : Від середини XVII століття до 1923 року. – 606 с. ; Polonska-Vasylenko N. D. Istoriia Ukrainy / N.D. Polonska-Vasylenko. – 3-tie vyd. – Kyiv : Lybid, 1993. – Т. 2 : Vid seredyny XVII stolittia do 1923 roku. – 606 s.

29. Симашкевич М. В. Римское католичество и его иерархия в Подолии / М. В. Симашкевич. - Каменец-Подольск : тип. Подольск. губ. упр., 1872. – 528 с. ; Simashkevich M. V. Rimskoe katolichество i ego ierarkhiya v Podolii / M. V. Simashkevich. – Kamenets-Podolsk : tip. Podolsk. gub. upr., 1872. – 528 s.

30. Сторожук І. А. (Баляс І.) Суспільно-політична та культурно-освітня діяльність духовенства Волинської губернії у 1804 – 1905 рр. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 / Ірина Анатоліївна Сторожук; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2015. – 20 с. ; Storozhuk I. A. Suspilno-politychna ta kulturno-osvitnia diialnist dukhovenstva Volynskoi hubernii u 1804 – 1905 rr. : avtoref. dys. ... kand. ist. nauk : spets. 07.00.01 / Iryna Anatoliivna Storozhuk; Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova. – Kyiv, 2015. – 20 s.

31. Ткачук А. Правове регулювання діяльності римо-католицьких духовних семінарій Правобережної України наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. [Електронний ресурс] / А. Ткачук // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Історичні науки. - 2013. – Вип. 20. – С. 88-92. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoai_2013_20_15 ; Tkachuk A. Pravove rehuliuвання diialnosti rymo-katolytskykh dukhovnykh seminarii Pravoberezhnoi Ukrainy naprykintsi XVIII – u pershii polovyni XIX st. [Elektronnyi resurs] / A. Tkachuk // Naukovi zapysky [Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia"]. Istorychni nauky. – 2013. – Vyr. 20. – S. 88–92. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoai_2013_20_15.

32. Толстой Д. А. Римский католицизм в России: историческое исследование / Д.А. Толстой. – Санкт-Петербург : Издание и типография В. О. Демакова, 1877. – Т. 2. – 559 с. ; Tolstoy D. A. Rimskiy katolitsizm v Rossii: istoricheskoe issledovanie / D.A. Tolstoy. – Sankt-Peterburg : Izdanie i tipografiya V. O. Demakova, 1877. – Т. 2. – 559 s.

33. Томашівський С. Т. Церковний бік української справи [Електронний ресурс] / С. Т. Томашівський. – Відень, 1916. – 20 с. – Режим доступу : <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/318/file.pdf> ; Tomashivskiy S. T. Tserkovnyi bik ukrainskoi spravy [Elektronnyi resurs] / S.T. Tomashivskiy. – Viden, 1916. – 20 s. – Rezhym dostupu : <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/318/file.pdf>.

34. Федорів Ю. А. Історія церкви в Україні [Електронний ресурс] / Ю. А. Федорів. – Торонто, 1967. – 364 с. – Режим доступу : <http://diasporiana.org.ua/wp->

content/uploads/books/1952/file.pdf ; Fedoriv Yu. A. Istoriiia tserkvy v Ukraini [Elektronnyi resurs] / Yu. A. Fedoriv. – Toronto, 1967. – 364 s. – Rezhym dostupu : <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/1952/file.pdf>.

35. Хитровська Ю. В. Участь римо-католицького та православного духовенства Правобережної України в польському національно-визвольному повстанні 1863–1864 рр. / Ю. В. Хитровська // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Сер. : Історичне релігієзнавство. – 2010. – Вип. 3. – С. 279–288. ; Khytrovska Yu. V. Uchast rymo-katolytskoho ta pravoslavnoho dukhovenstva Pravoberezhnoi Ukrainy v polskomu natsionalno-vyzvolnomu povstanni 1863–1864 rr. / Yu. V. Khytrovska // Naukovi zapysky [Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia"]. Ser. : Istorychne relihiieznavstvo. – 2010. – Vyp. 3. – S. 279–288.

36. Шейнман М. М. Ватикан и католицизм в конце XIX – начале XX в. / М. М. Шейнман. – Москва : Издательство АН СССР, 1958. – 471 с. ; Sheynman M. M. Vatikan i katolitsizm v kontse XIX – nachale XX v. / M. M. Sheynman. – Moskva : Izdatelstvo AN SSSR, 1958. – 471 s.

37. Шостак І. В. Основні аспекти становлення адміністративно-територіального устрою РКЦ на українських землях у складі Російської імперії протягом кінця XVIII – початку XX ст. / І. В. Шостак // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Сер. : Історичне релігієзнавство. – 2012. – Вип. 6. – С. 326–335. ; Shostak I. V. Osnovni aspekty stanovlennia administratyvno-terytorialnoho ustroiu RKTs na ukrainskykh zemliakh u skladi Rosiiskoi imperii protiahom kintsia XVIII – pochatku XX st. / I. V. Shostak // Naukovi zapysky [Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia"]. Ser. : Istorychne relihiieznavstvo. – 2012. – Vyp. 6. – S. 326–335.

38. Шостак І. В. Громадянсько-політична позиція волинського та подільського римо-католицького духовенства у польських повстаннях 1830 – 31 та 1863 років [Електронний ресурс] / І. В. Шостак // *Studia politologica Ucraino-Polona*. – 2015. – Вип. 5. – С. 233–239. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Spup_2015_5_29 ; Shostak I.V. Hromadiansko-politychna pozytsiia volynskoho ta podilskoho rymo-katolytskoho dukhovenstva u polskykh povstanniakh 1830 – 31 ta 1863 rokiv [Elektronnyi resurs] / I. V. Shostak // *Studia politologica Ucraino-Polona*. – 2015. – Vyp. 5. – S. 233–239. – Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Spup_2015_5_29.

39. Ярцун Ю. О. Повсякденне життя шляхти київської губернії (кін. XVIII – 60-ті рр. XIX ст.) : дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 / Юлія Олександрівна Ярцун ; Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. – Умань, 2018. – 252 с. ; Yartsun Yu. O. Povsiakdenne zhyttia shliakhty kyivskoi hubernii (kin. XVIII – 60-ti rr. XIX st.) : dys. ... kand. ist. nauk : spets. 07.00.01 / Yuliia Oleksandrivna Yartsun ; Umanskyi derzhavnyi pedahohichniy universytet imeni Pavla Tychny. – Uman, 2018. – 252 s.

40. Ястребов Ф. О. Історія України в першій половині XIX / Ф. О. Ястребов. – Київ: Видавництво АН УРСР, 1939. – 274 с. ; Yastrebov F. O. Istoriiia Ukrainy v pershii polovyni XIX / F. O. Yastrebov. – Kyiv: Vydavnytstvo AN URSR, 1939. – 274 s.

Стаття надійшла до редакції 07.03.2020 р.

V. Volonyts

A. Huz

**THE ACTIVITY OF THE ROMAN CATHOLIC CHURCH ON THE TERRITORY
OF RIGHT-BANK UKRAINE AT THE END OF XVIII – IN THE BEGINNING OF
XX C.: HISTORIOGRAPHICAL DISCOURSE**

This article gives a detailed analysis of historiographical sources concerning the problems of the activity of the Roman Catholic Church on the territory of Right-bank Ukraine at the end of XVIII – in the beginning of XX c. The scientific research on this topic is composed according to the chronology of problematic principles, therefore three consistent stages and their characteristics are given:

I period – the first part of XIX c. – the beginning of XX c. – the time of establishing and developing Ukrainian historical studies and setting up Ukrainian national historiography. During that period scientists studied the peculiarities of domestic and foreign policy of the activity of the RCC in Right-bank Ukraine. The majority of scientists acknowledged an evident pressure of the RCC on the orthodox region and pro-Polish position of Church from the one side, but from the other - limiting anti-Catholic policy of Russian government.

II period – 1917-1991 – the Soviet period. During this time the party ideologization of Ukrainian historical studies was realized and Ukrainian foreign historical studies as alternative ones were formed, which examined the history of the Catholic church from the perception of social political processes in Ukrainian society.

III period – 1991 – the beginning of 2000 – the modern period, that is characterized by deprivation of ideological stereotypes and implementation of new ideas, active cooperation with foreign centers. The variety of researched issues enlarged and now the subjects of scientific researches become the questions of legitimate regulation of church, its independence from temporal power, cultural educational and charity activities, financial economic provision of churches and monasteries, peculiarities of the state and development of the Roman Catholic orders, participation of the Roman Catholic priesthood in Polish liberation movement.

However, until that times, scientific research is left beyond investigation of the Catholic priesthood cooperation with representatives of Ukrainian national movement in a region, social cultural church initiatives, artistic heritage of the Roman Catholic orders and so on.

Key words: *historiography, Roman Catholic church, Right-bank Ukraine.*